

como la pintura, la escultura o la música, aclarando el autor que lo hace porque «aquí no sabemos nada de eso» (p. 110). Otro elemento importante es la desaparición de las mujeres, ya que el autor polaco consideraba que no «eran lo suficientemente cultivadas para participar en este tipo de discusiones» (p. 110).

El libro fue criticado tanto por la Iglesia católica como por la reforma. Los católicos hicieron figurar la obra dentro del *Index* de libros prohibidos y exigieron la publicación de ediciones «expurgadas», debido principalmente a que creían observar comentarios anticlericales y referencias veladas al paganismo. Entre los protestantes, los principales críticos fueron los calvinistas quienes, en virtud del surgimiento de lo que se ha denominado la «cultura de la sinceridad» a finales del siglo XVI, criticaban la «cultura de la actuación», acentuaban «los sentimientos a expensas de las “meras” formas exteriores, rituales y actuaciones [...]» (p. 128). La crítica vino también desde las filas seculares, como una crítica a las cortes y a Italia por parte de la Europa del norte. En el siglo XVII la crítica secular tuvo que ver sobre todo con el advenimiento del absolutismo, momento

en que los monarcas en virtud de su poder «absoluto» rechazaban el consejo de la nobleza, por lo que hacer carrera en la corte requería un nuevo modelo de comportamiento, menos directo, más sibilino, que nuevas obras se encargarían de describir.

Finalmente, en el último capítulo, Burke realiza un recorrido por la geografía y la sociología de la recepción, esto es, sitúa las ciudades en las que el libro se editó y los países en los que se leyó y describe el tipo de lectores que tuvo: en su mayoría varones y pertenecientes a la nobleza, aunque también encontramos militares, banqueros, libreros, profesores universitarios, músicos, artistas, escritores...

La conclusión es que nos encontramos ante dos útiles obras de un refinado historiador, partidario de incorporar al estudio de la historia las nuevas tendencias de los últimos años, pero siempre de una manera crítica. Las hipótesis históricas de ambos libros no pasan de ser meramente sugestivas, pero su utilidad reside sobre todo en las propuestas metodológicas que presentan.

Pere Ribas i Rabassa
Universitat Autònoma de Barcelona

JOAQUIM MARIA PUIGVERT (ed.),
Bisbes, Il·lustració i jansenisme a la Catalunya del segle XVIII,
Vic/Girona, Eumo editorial, 2000. 182 pàgines. Autors: Joan Bada, Emilio La Parra, Ernest Lluch, Josep Maria Marquès i Joaquim Maria Puigvert.

MONTSERRAT JIMÉNEZ SUREDA,
L'Església catalana sota la monarquia dels Borbons. La Catedral de Girona al segle XVIII.
Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Ajuntament de Girona, 1998. 599 pàgines.

Sovint sembla que el moviment il·lustrat esdevé l'autèntic *leitmotiv* del segle XVIII, però hom àdhuc oblida que el set-cents encara és un món d'hegemonia de la institució eclesiàstica. Sens dubte,

l'Església i la monarquia són dos puntals bàsics per aproximar-se a aquesta centúria. En aquest sentit, hem d'entendre l'eclosió d'assajos en aquest camp de la historiografia, centrat aquí en un espai

geogràfic molt concret (Catalunya, i, perfilant més, Girona). Les obres apuntes són dos projectes paral·lels que guarden uns mateixos denominadors comuns: en primer terme, pretenen ser una reflexió sobre una temàtica que normalment s'escapa dels clàssics manuals d'història de Catalunya, i, en segon terme, representen la revisió i reinterpretació de les propostes que des de diferents angles s'han donat a la trajectòria d'aquest baluard de l'Antic Règim en el seu darrer segle de supremacia, així com a les seves relacions amb l'estat. Semblances sí, però també divergències en el tractament d'una mateixa problemàtica.

El primer dels textos correspon a la transcripció d'un conjunt de ponències pronunciades el 7 de febrer de 1997 a la Universitat de Girona, mancomunades sota l'epígraf *L'Episcopat i la Il·lustració a la Catalunya del Set-cents*, que commemoraven el dos-cents aniversari del traspàs a l'altra vida del bisbe Tomás de Lorenzana i Butrón. Els diferents estudis focalitzen en diverses facetes del calidoscopi eclesiàstic a l'època de les Llums: ens aproximem als trets biogràfics d'un bisbe de la Il·lustració (Marquès); reflexionen sobre la dinàmica de les relacions entre l'Església i l'Estat (La Parra); indaguen sobre la possibilitat de qualificar els bisbes—malgrat que aparentment de manera paradoxal—d'«il·lustrats», o, si més no, de reformistes (Bada); tracten sobre la formació del baix clergat per mitjà de les anomenades «conferències eclesiàstiques» (Puigvert), o, finalment, proposen tota una sèrie d'interrogants per a futurs treballs sobre un fenomen tan polèmic com el de la presència de corrents jansenistes dins l'espai català a les darreries de l'Antic Règim (Lluch).

L'altra proposta correspon a la definitiva composició del que fóra la tesi doctoral de la professora d'Història Moderna a la Universitat Autònoma de Barcelona, Montserrat Jiménez Sureda,

fruit d'uns quants anys d'investigació que veien aquí la seva posada en format llibresc. Jiménez reflexiona sobre l'Església en termes generals de la Catalunya sota dominació borbònica, prenent, però, com a referent l'estudi d'una catedral del segle XVIII: Girona. Una lectura que passa per contemplar aspectes com la definició dels diferents grups que habitaven l'espai de la Seu, l'anàlisi de les conseqüències que la molt traumàtica Guerra de Successió portà aparellades, en un col·lectiu com l'eclesiàstic, l'exposició sobre uns mecanismes hereditaris que contribuïren a la formació d'autèntiques dinasties que dominaven el món catedralici o, finalment, un altre punt de vista sobre la política estatal sobre un espai de sobirania compartida entre Roma i Madrid.

Sens dubte, la clau de volta de les dues obres passa inexorablement per l'anàlisi de les relacions entre l'Església i l'Estat al segle XVIII o, el que és el mateix, l'anomenat *regalismo* hispànic, malgrat que amb constatacions: el professor Emilio La Parra l'entén allén els lligams entre la Santa Seu i la monarquia, o sigui, el considera com una actitud reformista en què el problema religiós no en constitueix el nucli, car afectava el camp genèric de les regalies o drets inalienables del monarca. Òbviament, «el control de l'església, en una societat sacralitzada, resulta(va) crucial per al rei» (La Parra, p. 138), «puix que la religió tenia incidència pública en la vida dels estats i els eclesiàstics eren també súbdits del rei» (Jiménez, p. 36). Com demostra La Parra, la qüestió regalista no constitueix un enfrontament de dos poders clarament delimitats, sinó que únicament reflecteix una dificultat de pertinença a dues sobiraniaes dins la mateixa institució eclesiàstica, en la mesura que l'Estat borbònic es presenta ensems com a civil i eclesiàstic—atès que el monarca rep directament el poder des de Déu.

La monarquia pretén imposar la seva autoritat en una geografia en la qual trobarà no poques traves per a la seva consolidació. A tall d'exemple, quan intenti abolir el privilegi dels allotjaments de tropes, les corporacions eclesiàstiques posaran el crit al cel. Si el que pretén és imposar mesures de tipus econòmic, les ambicions seran contestades amb l'evasió a pagar. I quan es proposi d'eliminar a la segona meitat de la centúria uns estatuts d'estrangeria i iniciï una política de col·locació de forasters en les altes esferes eclesiàstiques, sense precedents a Catalunya, els gironins sabran arreglar-se-les per aconseguir col·locar candidats en altres graons, d'aquesta manera formaran aquelles veritables famílies conuptions de què parla Jiménez. Certament, i aprofitant aquella doble sobirania, «en la pugna de candidats [...], cada aspirant procurava concórrer amb les espatlles cobertes per protectors poderosos: alguns acudien al rei, d'altres al Papa» (Jiménez, p. 36).

La Parra indica que és certament en aquests obstacles amb els quals resisteix la institució religiosa que queda palesa la debilitat de la Il·lustració espanyola, aquella que alguns han qualificat de funcionaris i capellans. Heus ací la paradoxa que comentàvem: els bisbes són els catalogats com els reformistes més cultivats dins d'un moviment a les antípodes de les *Lumières* franceses, tan plenes de racionalisme, deïsmes i anticlericalisme. La qüestió de fons: com calia qualificar-los d'il·lustrats tenint en compte, per exemple, les paraules del bisbe Lorenzana, «Tinc el goig i n'estic orgullós, d'haver mantingut incòlume tot el ramat que m'ha estat confiat en les disputes pestilents d'aquest segle» (citades per Puigvert, p. 40). Joan Bada ens apunta algunes de les seves conclusions: exigència d'una religiositat més interior lluny del fanatisme espanyol del XVIII, l'exigència d'un aprofundiment en la moral, l'aproximació al coneixement

més personal de la Bíblia... En aquest punt, l'Estat s'hauria encarregat de col·locar bisbes adeptes, instrumentalitzant, d'aquesta manera, l'Església al seu servei.

Una qüestió clarament de signe regalista serà l'establiment de conferències eclesiàstiques, amb els referents de Trento i la tradició erasmista, als diferents episcopats per a la formació d'un veritable cos de funcionaris eclesiàstics que augmentessin la teologia moral, en un col·lectiu tan criticat com el baix clergat, considerat excessiu i com un dels mals d'Espanya. A la majoria de llocs, però, quedaran només en paper mullat. Amb una clara exposició sobre el seu funcionament, Puigvert deixa portes obertes per a futures reflexions: fins a quin punt són presents autèntics debats teològics o les tendències jansenistes o il·lustrades calen en el baix clergat? D'aquí les reflexions d'Ernest Lluch, que proposa hipòtesis i interrogants en «una dotzena de qüestions jansenistes», tema que, d'altra banda, Montserrat Jiménez no aborda, pel fet de no haver trobat cap tipus d'indici de la seva presència en aquell espai gironí set-centista.

«I, enmig de tot, el capítol de la catedral. No un contrapoder, sinó una institució amb potestat alternativa» (Jiménez, p. 534), dins la qual la unitat i uniformitat dels seus integrants no n'és pas la tònica dominant, ans al contrari: qui havia pensat en l'immobilisme que sempre s'ha tendit a veure en aquesta entitat, trobarà aquí la presentació d'una dinàmica que accepta tot tipus de qualificacions excepte de quietud. Montserrat Jiménez ens presenta, en aquest sentit, les nombroses disputes que se succeïren entre les diferents corporacions que habitaven la seu catedralícia, a saber: bisbes, dignitats, canonges, beneficiats i infants de cor. Sens dubte, els litigis protagonitzats per aquests col·lectius feren trontollar els murs de l'edifici en més d'una ocasió. En el fons, les querelles d'uns grups contra

d'altres per tal d'augmentar llurs prerrogatives o beneficis a costa del veí esdevé, en paraules de Montserrat Jiménez, «el gran taló d'Aquil·les de l'Església» (Jiménez, p. 15). Massa complexitat per poder fer front a un estat molt propens a usurpar competències.

El regalisme passaria per una trajectòria en espiral dinàmica *in crescendo* que tindria com a corol·lari dos esdeveniments clau en què tots coincideixen: el foragitament dels jesuïtes el 1768 i l'*Exequatur* de 1768. Ja amb anterioritat, el cèlebre Concordat de 1753 havia posat les cartes sobre la taula en definir els àmbits de competència dels dos sobirans; un tractat que el professor La Parra no esmenta en cap ocasió, si bé Montserrat Jiménez hi fa un clar incís: el considera el moment clau en què es decideix la supremacia d'una entitat sobre l'altra, la del triomf del poder laic sobre l'eclesiàstic. El cas de l'expulsió dels jesuïtes és la culminació d'un procés, una veritable «croada antiignasiana» (Jiménez, p. 415) que provocaria la submissió d'aquells a partir d'aquell instant «ad maiorem regis gloriam» (recollint el seu molt suggerent epígraf). I és que «en el segle de la Il·lustració, les exigències de la monarquia apagaven les llums de l'Església» (Jiménez, p. 355).

En definitiva, totes dues obres perfilen clarament una dialèctica entre la Monarquia i l'Estat que demostra la susceptibilitat de ruptura d'aquest tàndem aparentment indestructible. La seva era una aliança per conveniència, que al segle XVIII comença ja a fer aigües. D'aquí s'entendrà la progressiva laïcització de les societats contemporànies, en un segle, el de les Llums, en què «des de la cort no es va deixar mai d'incentivar el transvasament de competències a la corona» dins una església on «es comptava amb servidors de fidelitat provada» (Jiménez, p. 456). Un procés, no obstant això, de llarga durada, que no culminaria fins ben entrada l'època contemporània.

N'és una prova l'aferrissada defensa que en l'època de crisi de l'Antic Règim es farà de l'altar i el tron des de mentalitats tradicionalistes, o bé el front comú que aquest binomi formarà quan la situació ho requereixi.

Una última qüestió: fins a quin punt podem detectar una església catalana *stricto sensu*? El tema de la particularitat no deixa de revestir sempre posicions antagoniques: si Montserrat Jiménez apunta que els integrants d'aquesta institució al Principat gaudien d'una doble particularitat (la d'eclesiàstics i la de catalans), per mossèn Bada «seria molt difícil, sense caure en anacronismes, voler diferenciar nítidament la nostra Església de Catalunya, oimés en aquesta etapa marcada pel regnat de Carles III» (Bada, p. 153).

Segurament, l'exemple que il·lustra millor aquests trets que comentàvem és el del bisbe Tomàs de Lorenzana y Butrón, el més popular de la Il·lustració gironina. Estranger per excel·lència, un autèntic regnícola, provocava un primer conflicte en el si de la seu en haver-se saltat cert protocol que afectava els nousvinguts a l'episcopat. Des de la seva posició, únicament pogué actuar com un «funcionari perifèric», vetllant per tal que es prediquessin els dogmes borbònics. Degué molt la seva fama a la resolució de la problemàtica de la vagabundejar a Girona, una resolució que, curiosament, no l'havia planejat ni iniciat. A Castella sempre fou ben considerat, sobretot perquè sabé comportar-se sense escapolir-se del marc establert, fet que no significa que utilitzés també tot tipus de mecanismes per arribar a la mitra, així com les seves influències per fer ascendir protegits i familiars. Per això, i citant Marquès, «en la seva biografia es manifesten la majoria de les característiques del govern borbònic i l'Església del seu temps» (Marquès, p. 63).

En conclusió, es tracta de dues obres molt relacionades, que pretenen omplir certs buits historiogràfics (per exemple,

la biografia del bisbe Tomàs o la descripció del funcionament intern de la catedral), però que al mateix temps obren clarament unes línies d'investigació que forçosament hauran de ser configurades. Girona esdevé, en aquestes dues obres, el laboratori d'experiències on es projecten macroteories històriques, que, en el cas de la ciutat del Ter, presenta trets ben característics i definitoris. La individualitat dels personatges importa tant com la seva pertinença a un col·lectiu, en la mesura que permeten dibuixar diferents psicologies i estratègies de l'Occident de l'època moderna. Per això, al llibre de Montserrat Jiménez trobo a faltar un

índex onomàstic (tenint en compte la gran quantitat d'actors que hi transiten). Amb tot, són dos assajos molt recomanables per a aquells interessats en la vessant religiosa del XVIII, que trenquen d'una vegada per totes una visió historiogràfica —plena d'apriorismes sense fonaments— que només veu a l'Europa del segle XVIII el pensament antireligiós, un imaginari que, sens dubte, no afectà amplis sectors socials, puix que oblidà el caràcter elitista de l'anomenada «República de les Lletres».

Rubèn Coletó i Fernández
Universitat Autònoma de Barcelona

Francesco BENIGNO,

Especjos de la revolució. Conflicto e identidad política en la Europa moderna, Barcelona: Crítica, 2000, 300 p.

Miguel Ángel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ,

La cuna del liberalismo. Las revoluciones inglesas del siglo XVII, Barcelona: Ariel, 1999, 221 p.

La historiografia sobre les revolucions europees d'època moderna ha generat una àmplia bibliografia i un intens debat. Els llibres de F. Benigno i M. A. Rodríguez en són mostres recents.

F. Benigno és un especialista en història economicosocial de l'edat moderna en l'àmbit mediterrani. Exerceix com a professor d'història moderna a la universitat de Teramo (Itàlia). Entre les seves obres destaca *La sombra del rey. Ministros y lucha política en la España del siglo XVI* (1992).

M. A. Martínez Rodríguez primerament va centrar les seves investigacions en la demografia catalana d'època moderna, encara que posteriorment ha estudiat les estructures polítiques del Principat i la política anglesa del segle XVII. És professor de la Universitat de Barcelona.

«La revolución, ése poderoso mito de nuestro tiempo, está perdida» (p. 7).

Amb aquesta contundent frase, F. Benigno inicia un estudi que, a més d'intentar mostrar quina ha estat la visió de les revolucions europees de l'edat moderna per part de la historiografia del segle XX, n'intenta formular una explicació alternativa. La interpretació clàssica de les revolucions ha tingut un caràcter social i s'ha plantejat en termes de progrés. Entre els anys cinquanta i setanta del segle passat va començar a ser qüestionada per les lectures històriques revisionistes. El revisionisme subratllava el caràcter conjuntural dels esdeveniments i en feia una interpretació ideològica o política. L'autor afirma que *Especjos de la revolució* és un intent d'evitar l'expulsió de les revolucions de la història de l'Europa moderna, ja que els revisionismes poden convertir-les en esdeveniments casuals o en canvis de paradigmes, revolucions de paraules.